

ბიზანტიური მონეტა სოფელ დარჩიძეებიდან (შუახევის მუნიციპალიტეტი)
Byzantine coins from village Darchidzeebi (Shuakhevi municipality)

ირინე ვარშალომიძე

*სსიპ - აჭარის მუზეუმის,
ბათუმის არქეოლოგიური
მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელი,
ისტორიის აკადემიური დოქტორი*

ნარგიზ სურმანიძე

*სსიპ - აჭარის მუზეუმის,
ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის
მეცნიერ-თანამშრომელი,
ისტორიის აკადემიური დოქტორი*

Irine Varshalomidze

*LEPL Adjara Museum,
Batumi Archaeological Museum,
Academic Doctor of History*

Nargiz Surmanidze

*LEPL Adjara Museum,
Batumi Archaeological Museum,
Academic Doctor of History*

DOI: <https://doi.org/10.52340/wbam.2023.05>

აბსტრაქტი: განვითარებული შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამონეტო მიმოქცევის შესწავლისათვის ინფორმაციულია სოფელ დარჩიძეებში შემთხვევით აღმოჩენილი X საუკუნის ბიზანტიური მონეტა. აღნიშნულ პერიოდში მონეტები ძირითადად მიმოქცევა ზღვისპირა ზოლში, თუმცა ბოლო წლების ნუმიზმატიკურმა აღმოჩენებმა დაადასტურა, რომ ფულადი მეურნეობა აჭარის მაღალმთიანეთშიცაა განვითარებული.

საკვანძო სიტყვები: მონეტა, ბიზანტია, დარჩიძეები, შუა საუკუნეები, მიმოქცევა.

Abstract: A Byzantine coin of the 10th century found by chance in the village of Darchidzeebi is informative for the study of the coin circulation in the developed medieval southwest Georgia. During the mentioned period, coins were mainly circulated in the coastal zone, however, numismatic discoveries of recent years proved that monetary economy was developed in the highlands of Adjara as well.

Key words: coin, Byzantine empire, Darchidzeebi, medieval times, circulation.

განვითარებული შუასაუკუნეების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სამონეტო მიმოქცევის ამსახველი მრავალფეროვანი მასალა არსებობს, რომლის დიდი ნაწილი შესწავლილი და გამოქვეყნებულია თ. აბრამიშვილის, ნ. ინაიშვილის, ი. ფაღავას, ს. თურქიასა და ჩვენს მიერ (აბრამიშვილი, 1966:112-148; ინაიშვილი, 1993: 98-113; ფაღავა, თურქია, ვარშალომიძე, 2014:85-96; ფაღავა, თურქია, ვარშალომიძე, 2016; ფაღავა, თურქია, ვარშალომიძე, 2013:60-69; ვარშალომიძე, 2017:165-167; ვარშალომიძე, 2016; ვარშალომიძე, 2016:258-260; ვარშალომიძე, ტაკიძე, 2016:266-269). აღნიშნულ ტერიტორიაზე დადასტურებულია ბიზანტიური, ქართული, ტრაპიზონის იმპერიის, რუმის სასულთნოს, სალთუკიანების ბეილიქის, ალ-ჯაზირასა და მონღოლური მონეტების მიმოქცევა (ვარშალომიძე, ძნელაძე, 2021). მონეტები ძირითადად მიმოქცევა

ზღვისპირა ზოლში. ბოლო წლების ნუმეზმატიკურმა აღმოჩენებმა გვიჩვენა, რომ აჭარის მაღალმთიანეთშიცაა განვითარებული ფულადი მეურნეობა. ამ კუთხით უდაოდ ინფორმაციულია სოფელ დარჩიძეების აღმოჩენა.

X საუკუნე, იმპერატორის ზუსტი განსაზღვრა შუბლის მხარის ცუდად დაცულობის გამო არ მოხერხდა, სპილენძი. წ-9 გრ. ზ.26.74 – 24,35 მმ

შუბლი: მონეტის ცენტრში მკრთალად ჩანს მაცხოვრის მკერდამდე გამოსახულება.

ზურგი: ოთხ სტრიქონად განლაგებული ბერძნული ლეგენდა +IhSUS XRISTUS bASILEU bASILE (იესო ქრისტე მეფეთა მეფე)

IV საუკუნიდან საქართველო ბიზანტიას გაუმეზობლდა, ამ დროიდან არ შეწყვეტილა ამ ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა, ხან მტრული, ხან მეგობრული. პოლიტიკურმა სიტუაციამ ადეკვატური ასახვა ჰპოვა საქართველოს ფულადი მიმოქცევის ხასიათშიც. ეგრისის სამეფოში მიმოქცეოდა ბიზანტიური ფულიც. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილია დაახლოებით 150-მდე ბიზანტიური საფასე: ქობულეთ-ციხისძირ-ბობოყვათის სექტორში - 120-ზე მეტი ეგზემპლარი. გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიური კამპანიების (1995-2000 წწ.) დროს აღმოჩნდა 6 ბიზანტიური საფასე (ვარშალომიძე, 2009: 261-267; ვარშალომიძე, 2009: 64-68); 5 ცალი სხვადასხვა დროს შემთხვევით იპოვეს ბათუმში. ერთი შემთხვევით აღმოჩნდა მახინჯაურში (ვარშალომიძე, 2016: 258-260). ოთხი - გასული საუკუნის დასაწყისში ქედაში (განსაზღვრა ე. პახომოვმა). ბიზანტიური მონეტები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ფულად მიმოქცევაში ჩანს V საუკუნიდან. მათ შემოსვლას და ტრიალს სხვადასხვა დროს სხვადასხვა მიზეზები განაპირობებდა - ხან მილიტარისტული, ხანაც ეკონომიკური. ბიზანტიური საფასე მიმოქცეოდა არა მხოლოდ ზღვისპირა ზოლში, არამედ აჭარის მაღალმთიან რაიონებშიც.

სოფელი დარჩიძეები მდებარეობს შუახევის მუნიციპალიტეტში, მარეთის ხეობაში, მდ. ჩირუხისწყლის მარჯვენა ნაპირზე. სოფელში განვითარებული შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლების (საფორთიფიკაციო და საკულტო ნაგებობები, სამაროვნები...) (ტაბ. I-II) კონცენტრაცია მიუთითებს, რომ აღნიშნულ ეპოქაში აქაურობა საკმაოდ ინტენსიურად ყოფილა დასახლებული. შენდება ეროვნული და ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა და ღვთისმსახურების შესაბამისი სატაძრო ნაგებობები (კახიძე, მამულაძე, 2016:88-89; ებრალიძე, სურმანიძე, ასლანიშვილი, 2022:15-21). დარჩიძეების ციხის გეოგრაფიული მდებარეობა, აჭარის სხვა ციხეების მსგავსად გვიჩვენებს მისი წარმოქმნის ეკონომიკურ საფუძველს, მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ქვეყნის უსაფრთხოების საქმეში. სტრატეგიული თვალსაზრისით სოფელი და მისი შემოგარენი წარმოადგენდა დაბა შუახევიდან მარეთის ხეობაში შემავალი საგზაო მაგისტრალის ორგანულ ნაწილს, რომელიც მიემართებოდა ჩირუხის მთისაკენ, სადაც თავს იყრიდა სხვა ხეობებიდან მომავალი გზები. ამ გზებით სარგებლობდნენ ბერები, მხედრები, ხელოსნები, ვაჭრები და სხვა; მათი საშუალებით ხორციელდებოდა სავაჭრო-ეკონომიკური, კულტურული და პოლიტიკური ურთიერთობები ადგილობრივ მოსახლეობასა და მეზობელ რეგიონებს შორის (კახიძე, მამულაძე, 2016:83, 88-89; ებრალიძე, სურმანიძე, ასლანიშვილი, 2022:15-21), რასაც სხვა არტეფაქტებთან ერთად ადასტურებს სოფელ დარჩიძეებში შუა საუკუნეების სასმელი წყლის ნაგებობასთან შემთხვევით აღმოჩენილი ბიზანტიური მონეტა (ტაბ. I). აქ უნდა ყოფილიყო მგზავრებისა და ადგილობრივების შეხვედრის ადგილი.

დარჩიძეებში გამოვლენილმა საფასემ კიდევ ერთხელ აჩვენა, რომ სამონეტო მეურნეობა განვითარებულია მაღალმთიან აჭარაშიც, სადაც დადასტურებულია ბიზანტიური (ქედა, შუახევის მუნიციპალიტეტის სოფელი დარჩიძეები) და მონღოლური მონეტების (სხალთა, ფურტო) მიმოქცევა. მაღალმთიანი აჭარა IX-X საუკუნეებში ერთიანი ქართული სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა. აჭარის ერისთავთ-ერისთავები - იოანე და გრიგოლ აბუსერისძეები ხიხანის, ციხისჯვარის და აწყურის ციხეებთან ერთად არტანუჯის ციხესაც ფლობდნენ. მათი რეზიდენცია ხიხანში მდებარეობდა. წერილობითი

წყაროებისა და არქეოლოგიური მასალის მიხედვით ჩანს, რომ XII-XIII საუკუნეებში ეს მხარე ეკონომიკურად განვითარებული და დაწინაურებული იყო. აქედან გადიოდა დამაკავშირებელი მაგისტრალი, ისტორიული გზა, რომელიც ზღვისპირეთს შავშეთსა და არტანუჯთან აკავშირებდა. XIII საუკუნეში გზის ფუნქციონირება დადასტურებულია ისტორიული წყაროებითაც, 1268 (ზოგი ვერსიით 1269) წელს შავშეთიდან ქუთაისისკენ გაქცეული, ილხან მდევართან დამარცხებული, ოქროს ურდოს უფლისწულის თეგუდარის მხედრობის ნაწილი აჭარისწყლის ხეობისკენ წავიდა, ნაწილი - ჭოროხის ქვემო წელისაკენ, საიდანაც ქუთაისში გადავიდნენ (ჯავახიშვილი, 1966:196; სიხარულიძე, 2009:145-146).

აჭარისწყლის ხეობაში გამავალი გზა ჯერ ახალციხისა და თბილისის გავლით კასპიისპირეთსა და სპარსეთისკენ, აქედან კი ინდოეთსა და ჩინეთისაკენ მიემართებოდა. იგი დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და სომხეთის შემაერთებელ გზებთანაც, რომელიც არტანუჯისა და ყარსის გავლით ანისისა და დვინისაკენ გადიოდა. ამ დროს არტანუჯი იყო დიდი სავაჭრო ცენტრი, რომელიც აკავშირებდა ტრაპიზონს, დასავლეთ საქართველოს, ქართლს და სომხეთს. ტრაპიზონ-არტანუჯის დამაკავშირებელი გზების ერთი მონაკვეთი აჭარისწყლის ხეობაში გაივლიდა (მამულაძე, 1993: 170-174). სატრანზიტო გზების ფუნქციონირება დიდად უწყობდა ხელს ეკონომიკისა და ვაჭრობის დაწინაურებას, რასაც შესაბამისად მოჰყვა ფულადი მეურნეობის განვითარება აჭარის წყლის ხეობაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აბრამიშვილი თ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბიზანტიური მონეტები 1966;
2. აბრამიშვილი თ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ტრაპიზონის ასპრებისა და დასავლურ-ქართული ფულის (კირმანეულის) კატალოგი, 1989;
3. ებრალიძე ტ., სურმანიძე ნ., ასლანიშვილი ლ., შუა საუკუნეების საეკლესიო ნაგებობანი ზემო აჭარაში (უახლესი არქეოლოგიური აღმოჩენების მიხედვით). - წილხვდომილებების დღესასწაული (ბათუმის კულტურის ცენტრი, კონფერენციის მასალები), ბათუმი, 2022:11-24
4. ვარშალომიძე ი., ბიზანტიური მონეტა ფიჭვნარიდან, - ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, V, თბ., 2017;
5. ვარშალომიძე ი., ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ნუმიზმატიკური საგანძური (კატალოგი), ბათუმი, 2016;
6. ვარშალომიძე ი., ბიზანტიური მონეტა ბათუმის შემოგარენიდან, - ბათუმი წარსული და თანამედროვეობა, VII, 2016;
7. ვარშალომიძე ი., ტაკიძე რ., კირმანეული თეთრი სოფელ აჭყვისთავიდან, - სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, VI, ბათუმი, 2016;
8. ვარშალომიძე ი., ძნელაძე ნ., ხარიტონ ახვლედიანის სახელობის აჭარის მუზეუმში დაცული მონეტების კატალოგი, ბათუმი, 2021;
9. ვარშალომიძე ი., ბიზანტიური მონეტები გონიო-ავსაროსიდან, - ბიზანტინოლოგია საქართველოში - 2, თბილისი, 2009;
10. ვარშალომიძე ი., მონეტები გონიო-ავსაროსიდან, ბათუმი, 2009;
11. ვარშალომიძე ი., ბიზანტიური მონეტა ბათუმის შემოგარენიდან. ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა, VII, ბათუმი, 2016;
12. ინაიშვილი ნ., ციხისძირის ახ.წ. I-VI სს. არქეოლოგიური ძეგლები, 1993;
13. კახიძე ა., მამულაძე შ., აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 2016;
14. მამულაძე შ., აჭარისწყლის ხეობის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, ბათუმი, 1993;

15. სიხარულიძე ი., აჭარა მონღოლთა ბატონობის ხანაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, II, ბათუმი 2009;
16. ფაღავა ი., თურქია ს., ვარშალომიძე ი., ქუფური მონეტების განძი ზოტიდან (გურია), - ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, V, თბ., 2013;
17. ფაღავა ი., თურქია ს., ვარშალომიძე ი., ქუფური მონეტების განძი ხელვაჩაურიდან (აჭარა), წინასწარი მონაცემები, - იბერია-კოლხეთი X, თბ., 2014;
18. ფაღავა ი., თურქია ს., ვარშალომიძე ი., ქუფური საფასეების მიმოქცევა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში - ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, VI, ბათუმი, 2016;
19. ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, III, 1966, თბ.;

Tab. I

დარჩიძეების ციხე

დარჩიძეების ნაეკლესიარი

Tab. II

წყარო-შადრევანი სოფელ დარჩიბეებიდან -„ბუხრის წყალი“

ბიზანტიური მონეტა